

בלק ב

דוד. וכן הוא אומר⁶ ויך את מואב וימדדם בחבל. וקרקר כל בני שת זה המלך המשיח שנאמר⁷ בו ומשלו מים עד ים. והי' אדום ירשה זה דוד⁸. שנאמר⁹ ותהי' אדום¹⁰ לדוד לעבדים וגו'^{10*}. והי' ירשה שעי' אויביו¹¹ זה המלך המשיח שנאמר¹² ועלו מושיעים בהר ציון וגו'^{12*}.

דער ס' היד איז דאך א ספר פון הלכות — כדברי הרמב"ם בהקדמתו בסופה — (ניט פון דרשות אויף פטוקי התורה וכי"ב), דארף מען פארשטיין: צו ארויסברענגען די רא"י צו דער הלכה אַז „כל מי שאינו מאמין בו כו" איז ער „כופר בתורה ובמשה רבינו", וואלט גע-ווען גענוג ווען ער זאגט בלויז „אף בפרשת בלעם"¹³ נאמר ושם נבא במשיח (האחרון שעומד מבניו) שמושיע את

א. אין סוף הל' מלכים¹, וואו עס רעדט זיך וועגן מלך המשיח, זאגט דער רמב"ם וז"ל: „וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נבי-אים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו שהרי התורה העידה עליו שנאמר: ושב ה"א את שבותך כו". דער-נאך איז ער ממשיך: „אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה] ושם הוא אומר² אראנו ולא עתה זה דוד אשורנו ולא קרוב זה מלך המשיח. דרך כוכב מיעקב זה דוד. וקם שבט מישראל זה המלך המשיח. ומחץ פאתי מואב זה

(1) פרק יא ה"א.

(2) נצבים ל, ג.

(3) אבל בכת"י הרמב"ם ודפוסים שלא שלטה בהם בקורת הצנזור (רומי רמ. שונצ'א רנ. קושטא רסט. ווינצ'אה רפד. שי (— ברגדיו). שיא (יושטיניאן)) „מיד בני עשׂר."

„נוסח מלא בלתי מצוננר של פרק זה (פ"א מהל' מלכים) ע"פ כת"י ודפוסים ישנים בצירוף מבוא ושינויי נוסחאות" נדפס בסוף הרמב"ם להוצאת פרדס (ירושלים). ושם גם צילומים מכמה כת"י דפוק זה. לקמן בפנים ובהערות ציינו (בעיקר) השינויים הנוגעים לנדוד.

(4) פרשתנו כד, יז.

(5) כ"ה בדפוסים וכמה כת"י הגיל (הערה 3). וי"ל בפשטות השינוי דבענין הא' כתב „זה מלך המשיח" ולאח"י (שכבר ידוע) כתב „זה המלך המשיח" (ה"א הידיעה (מלפני זה)).

(*) ובדפוסים שלפנינו גם ב.קם שבט מישראל' כתב „זה מלך המשיח". ורק בב' ענינים האחרונים כתב „זה המלך המשיח".

ובב' כת"י (אוקספורד 591. שטוקהולם — הובאו ברמב"ם הגיל הערה 3) בכל הלכה זו „זה מלך". ולאידך בב' כת"י אחרים שם (אוקספורד 568, 610) גם באשורנו ולא קרוב כתב „זה המלך המשיח".

(6) ש"ב ח, ב.

(7) זכרי' ט, י.

(8) בדפוסים ורוב כת"י הגיל (הערה 3). „לדוד".

(9) ש"ב שם, ו.

(10) בכתוב „ארם". ושם פסוק יד „ויהי כל אדום עבדים לדוד". ועד"ז בדה"א יח, יג. ובכת"י שטוקהאלם „עבדים לדוד". ולפי' כנראה הכוונה לפסוק יד.

(10*) ברוב כת"י ליתא „וגו". וגם מזה משמע קצת שהכוונה לפסוק יד שבש"ב שם, שהמשך הכתוב אין שייך לכאן. משא"כ בפסוק ח שם שממשיך „נושאי המנחה".

(11) בדפוסים שלפנינו „והי' ירשה וגו". אבל כ"ה בדפוסים וכת"י הגיל (הערה 3).

(12) עובד' א, כא.

(12*) ברוב הכת"י הגיל נעתק גם המשך הכתוב „לשפוט את הר עשׂר", ובכת"י (אוקספורד 610) נוסף גם „והיה גו".

(13) וכלשונו כפיה"מ פרק חלק יסוד הי"ב ומי שהסתפק בו כו' כפר בתורה שיעד בו בתורה בפירוש בפרשת בלעם ופרשת אתם נצבים (ועד"ז הוא בתרגום הר"י קאפאח).

ישראל [באחרונה], און מ'וואלט שוין אליין געוואוסט, אז ער רעדט וועגן די פסוקים פון דער נבואה וואס איר אג' הויב איז "... אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים" —

פארוואס איז ער מאריך אין די פרטי הראיות אז אין די כתובים רעדט זיך וועגן "שני המשיחים" און אויף וועמען יעדער חלק פון פסוק איז מרמז וכו'?

אפילו אויב מען וויל אויסטייטשן בפירוש וועלכע פסוקים מען מיינט, וואלט דאך געווען גענוג ווען מען בריינגט נאָר (די התחלה וסיום) — אז דאָס איז געזאָגט געוואָרן אין די פסוקים "אראנו ולא עתה וגו' והי' ירשה שער אויביו גו'"¹⁴.

ב. פון דעם וואָס דער רמב"ם איז מוסיף די רא' "אף בפרשת בלעם נאמר", כאַטש ער האָט שוין פריער גע' בראַכט די רא' אויף דעם עצם ענין "שהרי התורה העידה עליו שנאמר ושב היא את שבותך", איז משמע (און ווי ס'איז פאַרשטאַנדיק פון פשטות לשון) אַז די פסוקים פון "פרשת בלעם" בריינגט דער רמב"ם בעיקר ניט (נאָר) אַלס רא' אויף עצם ביאת המשיח, דעם אויסלייזן אידן פון גלות, נאָר (אויך) אַז "נבא בשני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד כו' ובמשיח האחרון שעומד מבניו". וואָס דערפאַר איז ער מפרט ומפרש די פסוקים, ווי אזוי עס איז מוכח אַז "נבא בשני המשיחים".

אַבער הא גופא צריך ביאור:

בשלמא דאָס וואָס ער איז מוסיף די רא' פון די פסוקים שבפרשת בלעם

אויף דעם עצם הענין פון משיח', י"ל ווייל אין דעם פסוק "ושב היא את שבותך" שטייט ניט¹⁶ אז דאָס וועט זיין דורך משיח'י, דעריבער ברענגט ער אויך אַ רא' פון המפורש בתורה אַז נבא אויף מלך המשיח. אַבער וואָס איז נוגע צו די ראיות (מן התורה) אויף ביאת המשיח אַז "שם נבא" ניט נאָר וועגן "משיח האחרון", נאָר אויך וועגן דוד', "משיח הראשון"; ובפרט נאָך מיט אַז אריכות צו מפרש זיין אַלע פרטי הלשון נות אין די פסוקים, וועלכע פון זיי מיינען דעם מלך דוד און וועלכע דעם מלך המשיח?¹⁸

(16) אבל להעיר שלשון הרמב"ם הוא "העידה עליו".

(17) להעיר מפרשי סנהדרין (צט, א) ד"ה "אין להם משיח לישראל, אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו". וראה שו"ת חת"ס יו"ד בסופו (ס"ו שנו). ושם: והאומר כדעת רבי הלל (שאין משיח לישראל אלא הקב"ה יגאלם) הרי הוא כופר בכלל התורה.

(18) ופשיטא שאין לומר שזהו המדרש היחידי שמצא הרמב"ם שמפרש הכתובים האלו על מלך המשיח, ולכן הביאו כצורתו (חצי הכתוב הראשון על דוד וכו') — כי א) פשוט שאעפ"כ אין דרך הרמב"ם להעתיק כל פרטי הדברים שבמדרש, כ"א זה שנוגע לנזיד, ב) מצינו במדרשי חז"ל שגם חלק הראשון "דרך כוכב מיעקב" מפרשו במשיח (ראה ירושלמי תענית פ"ד ה"ה. דבר פ"א, כ. וראה ת"א ות"כ ע"ה פ). ועד"ז מפרש הרמב"ם ע"ה כל הכתובים על משיח. וראה דבריו בספר הגאולה (ע' רסו — בהוצאת שעוועל) מה שהשיג על הראב"ע בפרשתנו שפירשו על דוד) — וראה לח"מ לרמב"ם שם: ואולי הם מדרשים חלוקים — ג) ועוד ועיקר: הרמב"ם כאן אינו בא להביא ראיות ממדרשי חז"ל "שכל הספרים מלאים בדבר זה" (יותר מ"בדברי הנביאים" — לשון הרמב"ם שם ה"ב), כ"א מהמפורש בתורה ופשטות הכתובים.

(*) ע"ד לשון הרמב"ם הוא בבחי' פרשנותו ע"ה פ' על דרך המדרש. ועד"ז הוא במדרש הגדול ע"ה פ'. וברמב"ן בספר הגאולה שם (מבלי הראיות של הכתובים). ועד"ז קצת במדרש אגדה (באבער) ע"ה פ'. וראה רלב"ג ע"ה פ'.

(14) כד, יד.

(15) ראה אגרת תימן פ"ג קרוב לסופו (מהדורת קאפח): כמו שהבטיחנו ה' בתורה באמרו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב וכו' והי' אדום ירשה.

קומען איז א זאך וואס שטייט אין דער תורה; ומזה, אז דער וואס „אינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו“ איז „לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו“ —

היינט וואס איז דא נוגע אז „נבא בשני המשיחים“, אויך „במשיח הראשון שהוא דוד“, ובפרט נאך צו מפרש זיין די (פיר) דאפעלטע לשונות פון די פסוקים, אז מיט די ערשטע ווערט געמיינט דער משיח ראשון און די צווייטע — משיח האחרון?

ד. בהמשך לזה זאגט דער רמב"ם, אבער אין א באזונדער הלכה: „אף בערי מקלט הוא אומר“²¹ אם ירחיב ה' אלקיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא ה' דבר זה ולא צוה הקב"ה לתוהו“.

ס'איז ידוע אז אויך די חלוקת ההלכות אין רמב"ם איז בדיק — דאָרף מען פארשטיין: פארוואס בריינגט דער רמב"ם די רא' אין א הלכה בפ"ע און ניט אין דער פריערדיקער הלכה צו-זאמען מיט די אנדערע צוויי ראיות מן התורה? און אויב ס'איז מתאים אז יעדע רא' זאל שטיין אין א באזונדער הלכה, האט ער אויך די רא' פון פרשת בלעם געדארפט זאגן אין א באזונדער הלכה²².

אויך: פארוואס איז ער מדייק צו מציין זיין דעם מקור פון פסוק, און בפרט מיטן לשון „אף בערי מקלט הוא אומר“ און ניט „(אף) בפרשת שופטים“²², ע"ד ווי ער זאגט פריער „בפרשת בלעם“?

(21) שופטים יט, ח"ט.

(21*) וראה לקו"ש שנשמך לקמן הערה 67. לקו"ש

חל"ד ע' 114 ואילך.

(22) שהרי בנוגע לערי מקלט ישנה עוד פרשה לפנינו (מסעי לה, ט ואילך. וראה גם פ' ואתחנן ד, מא ואילך), שמהלשון „בערי מקלט נאמר“ אינו ברור מקומו בתורה (גם אם ה' נאמר „בפרשת ערי מקלט“).

ג. לכאורה י"ל, אז דער טעם וואס דער רמב"ם בריינגט די רא' אויך אויף דעם אז „נבא בשני המשיחים“, אויך וועגן „משיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל כו" — דלכאורה, וואס איז נוגע צו דער אמונה אין ביאת המשיח אז אויך דוד ווערט אנגערופן משיח פונקט ווי מלך המשיח, ביז אז אויף זיי בייזן זאגט מען „בשני המשיחים“ (מיט א ה"א הידיעה) —

איז ווייל דאס איז נוגע ומחזק די אמונה אין ביאת המשיח: וויסנדיק אז דער ענין פון „משיח“ איז ניט קיין נייע זאך, ווייל ס'איז שוין געווען דער „משיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם“, גיט דאס צו א תוקף אין דער אמונה אז אויך לעתיד וועט קומען משיח שמושיע את ישראל

(ע"ד ווי די הוכחה פון חז"ל¹⁹ אויף תחיית המתים: „דלא הוו חיי דהוי חיי לא כ"ש“):

אדער באופן אחר, ווי מפרשים²⁰ זיינען מסביר: וויבאלד אז „שני המשיחיים“ זיינען געזאגט געווארן אין דער זעלבער נבואה, איז פונקט ווי עס איז מקוים דער חלק הנבואה בנוגע דעם „משיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם“; אזוי וועט זיכער מקוים ווערן די נבואה וועגן משיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל [באחרונה].

עס איז אבער מובן, אז ס'איז שווער צו לערנען אז דאס איז דער גאנצער טעם: ווארום מיט די פסוקים איז דער רמב"ם (כפשטות לשונו) ניט אויסן צו ברענגען א רא' און הוכחה אז מלך המשיח וועט זיכער קומען, נאר אז זיין

(19) סנהדרין צא, א.

(20) קריית ספר לרמב"ם הל' מלכים שם. — ע"ד

סיום מס' מכות.

ה. איך דארפ'ן פארשטיין דעם דיוק
הלשון²³ „בשני המשיחים“ וואס איז דאס

נוגע דא און אין וואס איז דוקא (נאר)
דוד אנגערופן „משיח“?

[וואָרעם כּשם ווי דוד איז נמשח גע-
וואָרן בשמן המשחה (בקרן²⁴) און ווערט
אנגערופן משיח ה' ²⁵, אזוי איך, לפני²⁶,
איז שאול נמשח געוואָרן²⁷ (בספ"ד) און
איך ער ווערט אנגערופן „משיח ה'“²⁸]

אויב אויסטיילן צוויי מושיעי ישראל
(בראשונה ובאחרונה), וואָלט לכאורה
מער מתאים געווען משה רבינו אַלס
גואל ראשון און משיח אַלס גואל
אחרון²⁹.

ביידע האָבן מושיע געווען מגלות,
משאיכ — דוד.

ולהעיר אַז איך בנוגע מדריגתם
בנבואה זאָגט דער רמב"ם אַז משיח איז
גדול מכל הנביאים³⁰ אָדער ווי ער זאָגט

ג"ז שהביא הרא"י מערי מקלט בהלכה בפ"ע, כי זוהי
רא"י נוספת מסברא, ומעולם לא ה' דבר זה ולא
צוה הקב"ה לתורה, ואינו שייך לכופר... בתורה
ובמשה רבינו, וגם מובן מה שכתב „בערי מקלט
הוא אומר“ ולא „בפרשת שופטים נאמר“ וכי"ב,
להדיגש שאי"ז שייך לכופר בתורה כו'.
אבל מובן שג"ז דוחק ואכ"מ. וראה לקמן בפנים
סי"א.

(24) מגילה י"ד, א.

(25) ש"ב ט, כב. וראה שם כג, א.

(26) ש"א יוד, א. וכ' זה הביא הרמב"ם (הל'
מלכים פ"א ה"ז) לענין משיחת מלך. וראה מגילה
שם.

(27) ש"א כד, ז. יא. כו, ט. יא. טז. ש"ב א, יד. טז.

(28) להעיר משמור פ"ב, ד. זחא רנ"ג, א. שער
הפסוקים פ' ויחי.

(29) באגרת תימן רפ"ד (תרגום הרי" קאמח):
שהמשיח נביא גדול מאד גדול מכל הנביאים אחרי
משה רבינו... מעלותו הרי היא הרמה בדרגות
הנביאים והנכבדת אחרי משה רבינו.

כו' אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר
בתורה, אף שבוה גם מכחיש נבואתו של משה
רבינו, שזוהי א' מהשלשה הנק' אפיקורסין
(שברמב"ם לפני³¹), ומשמע שתלוי במה בא להכחיש,
אף שהכופר בתורה בדרך ממילא מכחיש נבואתו של
משה, לא נקרא עי"ז אפיקורוס. ועצ"ע.

(23) עוד יש לדייק בלשון הרמב"ם: א) „בפרשת
בלעם“, והרי אין דרכו לציין המקור, וכמו שלא כתב
בהפסוק שהקדים ושב היא, שהרי נאמר בפרשת
אחז נציב"ט, ב) הלשון „ושם נבא“ למאי נפק"מ
(דוחק גדול לומר, כיון שמקדים, פרשת בלעם
צריך לכאר ד, שם נבא").

לכאורה י"ל שהוסיף „ושם נבא“, בהתאם למש"כ
לפני³² „כופר... בתורה ובמשה רבינו, ע"ז ש. כופר
... בתורה“ כ', שהרי התורה העידה עליו כו', וע"ז
שכופר „במשה רבינו“ כ', אף בפרשת בלעם נאמר
ושם נבא³³ (ולא „ואף בלעם נבא“ (כבקרית ספר
לרמב"ם שם)) וכונתו לנבואת משה (וכן משמע
בפיה"מ אבות (פ"ד מ"ד), „וכן דוד כו' ושיערו הש"י
לנו ע"י משה רבינו והוא הכוכב אשר דרך מיעקב
כמו שבאירו זילי“ ולהעיר משל"ה (פרשתנו שם,
ב) בפ"י הגמ' (כ"ב יד, ב) „משה כתב ספרו ופרשת
בלעם“ ולהעיר משרית חת"ס יריד שם, היינו
שכופר בתורה ונבואת משה (ונק' אפיקורוס וכופר)
אף שגם תורה היא בכלל נבואת משה"י (ראה
רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ח"י"י"י). ועפ"י יתורץ לכאור

(*) לכאורה י"ל באורא (ועפ"ז מובן הצורך
להוסיף רא"י זו „אף בפרשת בלעם“ על מש"כ לפני³⁴
„שהרי התורה העידה עליו“ — דפ' נציב"ט, שבוה
מוכיח שמוכרח להתקיים, כי ההבטחה של תורה
יתכן שלא תתקיים שמא יגרום החטא (בכרות ד, א)
משאיכ בנבואה שהנבואה לטובה אפילו על תנאי
אינו חוזר (רמב"ם הל' יסוה"ת פ"י ה"ד) — ראה
גורא וישלח לב, ח (ובגבורת ה' פ"ז).

אבל נוסף ע"ז שכבר נת"ל (בפנים ט"ז) שהרמב"ם
כאן לא בא להוכיח אמיתת הענין שבדודאי יהי, כ"א
איך שהוא כופר בתורה ובמשה רבינו, ואיכ אין נוגע
הענין דנבואה — הרי החילוק בין ההבטחה דאפשר
שתתבטל שמא יגרום החטא לנבואה לטובה כו',
מפרש הרמב"ם בהקדמתו לפיה"מ שהיינו החילוק
במה שבין ה' לנביא עצמו (שבזה אפ"ל שיגרום
החטא) לזה שאמר ה' להבטיח לנביא טובה בסתם,
שבזה א"א שלא תתקיים ההבטחה,

ואיכ מובן שג"ז „שהתורה העידה עליו“ בודאי
תתקיים. ועצ"ע. — וראה לקו"ש ח"ד ע' 167
ובהערות שם.

(**) ראה פיה"מ פ' חלק יסוד השביעי ויסוד
השמיני. ולהעיר מלשון הרמב"ם הל' יסוה"ת פ"ח
ה"ג, שם פ"ט סה"א. ה"ד, היה. נתבאר בארוכה
בלקו"ש חז"ט ע' 177 ואילך.

(***) ברמב"ם שם: „האומר שאין תורה מעט ה'

מים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן [וכלל³³ המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצותן ממשוטן, הרי זה ודאי בדאי ורשע ואפי' קורס].

פון דעם וואס אין המשך ההלכה וועגן מלך המשיח איז דער רמב"ם מסיים „ועיקר . . . שהתורה הזאת חוקי ומשפט" לעולם כו" איז לכאורה משמע, אז ווען איינער זאגט אז משיח וועט דארפן מאכן „אותות או מופתים" אדער „מחדש (זיין) דברים בעולם" איז ער דערמיט מוסיף או גורע בתורה, היפך הענין אז אין מוסיפין עליהן כו. מ'דארף אבער פארשטיין: וואס איז דער קשר פון די ביידע ענינים?

נאכמער: בנוגע א נביא זאגט דער רמב"ם³⁴ אז „כל נביא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אינו צריך לעשות אות כאחד מאותות משה רבינו או כאותות אליהו ואלישע שיש בהם שינוי מנהגו של עולם אלא האות שלו שיאמר דברים העתידים להיות בעולם ויאמנו דבריו שנאמר כו". זעט מען אז כאטש אויך דארטן איז ער שולל אן „אות . . . שיש בהם שינוי מנהגו של עולם", פונדעסט-וועגן פירט ער דארטן ניט אויס (ווי בנדו"ד) „שהתורה הזאת חוקי ומשפט" לעולם; ולאידך זאגט ער דארט אז ער דארף ווייזן אן אות: „שיאמר דברים העתידים".

(33) כ"ה בדפוסים וכת"י הגיל (הערה 3) ונשמט בדפוסים שלפנינו.

(34) סיום הלשון שבההלכה שנשמט ע"י הצנזור וכל המוסיף כו' רשע ואפיקורס — כנראה הכוונה לאותו האיש. ועפ"י מובן המשך הלשון בהלכה שלאחרי' ראה בהנסמן בהערה 36. אבל לפי' — למה הוצרך לומר גם „ועיקר הדברים . . . שהתורה כו' מה'".

(35) ה' יסודי התורה רפ"א.

אין ספר היד³⁰ „ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו" משא"כ — דוד³¹.

ו. וועט מען דאס פארשטיין דורך מסביר זיין כמה דיוקים אין די צוויי ווייטערדיקע הלכות אין ה' מלכים דארט. אין הלכה ג' זאגט דער רמב"ם: ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מח' מתים וכיוצא בדברים אלו³² אין הדבר כך שהרי רבי עקיבא כו' (ווי ער ברענגט דארטן די ראי' פון בן כוזיבא, און פירט אויס) ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חוקי ומשפט^{32א} לעולם ולעולמי עול-

(30) ה' תשובה פ"ט ה"ב.

(31) ראה מגילה שם ברש"י שהוא נביא וכן סוטה רע"ב. וקשה מח"ב קנ"ד, א (וראה ניצוצי זוהר שם). וראה ש' רה"ק בתחלתו. ובכ"ז דודד ושלמה (תהלים ומשלי — כתובים — דלא כסוטה שם) — מל' רה"ק ולא נבואה נ"ה. ואכ"מ.

במר"ב ח"ב פמ"ה (המעלה השני) כתב: דוד ושלמה ודניאל הם מן הסוג הזה ואינם מסוג ישעי' וירמי'. . . ודומיהם לפי שאלו . . . לא דברו . . . כ"א ברוה"ק.

בפיה"מ אבות (פ"ד מ"ד) „וכן בדוד כו' והוא נביא" (ולהעיר דשם בא בהמשך „ויש לך ללמוד ממה רבינו כו'"), אבל בפשוט משם אין ראי' כי אינו מדבר במדרי' ומעלות הנבואה, כ"א ע"ד ענווה כו' ואינו נוגע החילוקי מדריגות דנבואה ורוה"ק.

בשמונה פרקים (פ"ז): וכן דוד המלך ע"ה נביא אמר כו'. ושם בא לבאר מאדיל. אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר . . . ואין מתנאי הנביא שיהיו אצלו כל המעלות ומביא דוגמא משלמה דודד, אליהו שמואל יעקב.

(32) בדפוסים וכת"י רמב"ם הגיל (הערה 3) „שהטפשים אומרים".

(32*) בכמה כת"י (הובאו ברמב"ם הגיל הערה 3): אין חוקי ומשפט^{32א} משתנים (משתנות).

(*) כ"ה בפיה"מ שלפנינו ובתרגום הר"י קאפח. בגמ' שבת (עב, א). אין השכינה שורה. ובנדרים (לז, א). אין הקב"ה משרה שכניחו.

— דלכאורה, לפי סדר הזמנים, ווי דער רמב"ם זאגט אין אנהויב פון הל' מלכים "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתו לארץ למנות להם מלך כו' ולהכרית זרעו של עמלק כו' ולבנות בית הבחירה" — האט ער די הלכות מלכים געדארפט שטעלן בספרו א סך פריער³⁶?

ווי"ל, מיט דעם וואס דער רמב"ם שטעלט דאס אין סיום ספרו היד — דער ספר פון "הלכות" — איז ער דער-מיט מדגיש אז די שלמות פון (קיום ה)תורה וההלכה ווערט בשעת עס איז דא (דער ענין ה)מלכים⁴⁰. און ווי דאס

הרמב"ם בסופה בההלכות דספר שופטים והלכות מלכים — ראה רמב"ם ספר המדע (ירושלים תשכ"ד). וש"נ.

(39) בהקדמת הרדב"ז לספר שופטים "לפי שדיניו הולכת למשיחא". אבל צ"ע, כי: א) כמה הלכות לכאורה אינן הולכות למשיחא (ראה לדוגמא: פ"א ה"ח ואילך שלכאן אינן שייכות לאחר ביאת המשיח) ב) מטעם זה גם ספר הח' והט' (ספר דבירה וקרבנות) היו צ"ל ב(קריוב ע"פ ל)סיום ספרו. [ובנוגע לקרבנות ה' אפ"ל בדוחק, כי לדעת הרמב"ם (הל' ביהב"ח פ"ו הטי'). וראה שם פ"ב הי"ד) מקריבין הקרבנות כולן אע"פ שאין שם בית בניו. אבל בנוגע לביהמ"ק וכל השיך לזה אין לתרץ כן (ע"פ ב"ר ספס"ד. ראה מנ"ח מצוה צה), כי הרמב"ם כתב בהל' מלכים כאן (בריש הפרק ובסופו) דמשיח בונה מקדש (וראה הקדמתו לפיה"מ בנוגע למס' מדות. הל' ביהב"ח פ"א הי"ד). וידועה השקו"ט בזה. ואכ"מ.]

ואולי י"ל: הרמב"ם בתחלת ספר היד (ב)מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם" כתב, "ספר ארבעה עשר: אכלול בו מצות שהם מסורין לסנהדרין כו' וזיו המלך ומלחמותיו", ומכיון שז' מלכים הן "דין המלך כו'" — מצות היחיד, לכן כתבו בסוף ספרו (אף שכמה הלכות שייכות לכ"א מישראל (ראה הל' מלכים פ"ה ה"ז ואילך)).

(40) להעיר מסהמ"צ להרמב"ם מ"ע קעג (בתרגום ר' שלמה אבן איוב (הובא בהוצאת הרי"ח העליון)): שצונו למנות עלינו מלך מישראל שיעמיד אמונתנו. (אבל ראה תרגומו (העליון) ובסמ"צ לפנינו והוצאת הרי"א קאפח). ובהל' מלכים ספ"ד, וזה"ל מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת כו'.

ז. אין דער הלכה שלאח"ז אין הל' מלכים איז דער רמב"ם ממשיר: ואם³⁶ יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבעל פה ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמות ה' הרי זה בחזקת שהוא משיח אם עשה והצליח (ונצח כל האומות שסביביו³⁷) ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי ויתקן³⁷ את העולם כו'.

דארף מען פארשטיין: פארוואס דערמאנט נישט דער רמב"ם דא (און אויך נישט אין דעם גאנצן פרק) די מעלות הגדולות מיט וועלכע מ'איז מתאר דעם מלך המשיח³⁹, און ווי דער רמב"ם אליין זאגט במקום אחר אין ספר היד⁴⁰: "בעל חכמה יהי יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו" (וכנ"ל סוס"ה).

ח. דער ביאור בכל זה יש לומר, בהקדים וואס דער רמב"ם האט אריינגעשטעלט הל' מלכים (ומלחמותיהם³⁸, או ומלחמות³⁸) בסיום וסוף ספרו היד

(36) ביאור הלכה זו ברמב"ם — ראה לקו"ש ח"ח ע' 358, 361-2. בהערות.

(37) כ"ה בדפוסים שלפנינו. אבל בכת"י ודפוסים הנ"ל (בהערה 3) בא כאן קטע שנשמט, ואם לא הצליח כו', והתיבות, ויתקן את העולם כו' הן באמצע דבריו שם, וכל הדברים האלו (של ישוע הנוצרי) ושל זה הישמעאלי. . . אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו כו'. וראה שם בסיום לשונו. וראה לקמן בפנים סעיף טז.

(38) זהו השם המלא — כבהקדמת הרמב"ם (ב)מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם" (ובהכתרת בספר שופטים והל' מלכים).

(38*) כ"ה בדפוס רומי הנ"ל. ווינציאה רפד. שי. בהכתרת דספר שופטים והל' מלכים. ובכת"י התימנים שם. וכן הוא שם (ובכמה כת"י) בהקדמת

(*) אבל בהקדמת הרמב"ם בסופה (בסידור ההלכות דספר שופטים וכן בהלכות מלכים) בכל דפוסים הנ"ל. ומלחמותיהם" (ומלחמותיהן").

ופעולתו און אופן התגלותו, ובמילא — איז וואָס עס באַשטייט דער (חיוב) להאמין בו.

און דאָס מיינט דער רמב"ם בתחלת הפרק: „המלך המשיח עתיד לעמוד ול- החזיר מלכות דוד“⁴⁶ ליושנה לממשלה“⁴⁷ הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה“⁴⁸ האמורה בתורה“:

דאָס איז ניט (נאָר) אַ סיפור דברים וואָס משיח וועט טאָן, און וואָס ס'וועט זיין בימיו, נאָר דאָס איז אַ הלכה: דער גדר פון משיח'ן איז וואָס ער איז מחזיר „מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה“ (ניט ער גייט אויפטאָן אַ נייעם ענין), וואָס בפועל קומט דאָס אַרויס אין דעם וואָס „ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל“ (ובמילא קומט מען צו דער מטרה און מכוון פון ביאת המשיח) „וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם מקריבין קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה“. וואָס דאָס איז פאַרבונדן מיט קבוץ נדחי ישראל ווען כל ישראל יושבים על אדמתם.⁴⁹

איז אויך פאַרשטאַנדיק בפשטות, אַז די שלישות הקיום פון אַלע מצות והלכות התורה איז בשעת ס'איז דאָ אַ מלך על כל ישראל, וואָס על ידו ווערט דורכ- געפירט די מצוה פון מלחמות השם“⁴¹ (להכריז זרעו של עמלק) און די מצוה „לבנות בית הבחירה“, וואָס נאָר דעמאָלט איז שייך דער קיום פון אַלע הלכות ומצות התורה.

בפועל האָט זיך דאָס אויפגעטאָן ע"י דוד המלך, וואָס ער איז געווען מלך“⁴² על כל ישראל (ישראל ויהודה). ער האָט כובש געווען א"י, גמר ושלשיות פון מלחמות (וה' הניח לו מסביב מכל אויביו“⁴³); ועל ידו האָט זיך אָנגע- פאַנגען (די הכנות“ עכ"פ פון) בנין ביהמ"ק בירושלים (ויאמר דוד זה הוא בית ה' גו"ל“⁴⁴). ובמילא האָט געקענט זיין דער קיום התורה והמצוה בשלימות.

ט. די הלכות פון משיח'ן האָט דער רמב"ם אַריינגעשטעלט (בסיום ספרו היד) בסוף ה' מלכים ומלחמותיהם“⁴⁵, וואָרום דאָס איז גדרו וענינו של משיח ע"פ הלכה:

דער רמב"ם איז מפרש אין פרק יא פון הלכות מלכים ניט בלויז די זאך פון ביאת המשיח און דעם חיוב להאמין בו, נאָר אויך וואָס עס איז ענינו גדרו

(46) כ"ה בדפוסים שלפנינו. ובכתי' ודפוסים

הגיל (בהערה 3) „בית דוד“.

(47) בכתי' הגיל ודפוס רומי וקושטא הגיל

„הממשלה“. ושם ברמב"ם הגיל (הערה 3) מכת"י:

בממשלה, ממשלה.

(48) צ"ע „מצוה“ — ל' יחיד. וברוב כתי'

ברמב"ם הגיל (הערה 3) „מצותן (מצותם) האמורות

(האמורה)“.

(49) ראה קריית ספר לרמב"ם שם [ושם הביא

הכתוב הנאמר ביובל, אבל מוכח מכאן דהרמב"ם

ס"ל דגם שמיטין „ככל מצותה האמורה בתורה“

תלוי ב„מקבץ נדחי ישראל“. וראה רמב"ם ה' שמיטה ויובל ספ"ב. וכידוע השקירט בזה. „ואכ"מ.

והנה לפי „מקריבין קרבנות ועושין שמיטין

(41) ראה רמב"ם ה' מלכים פ"א ה"ח. ספ"ד שם.

(42) ראה רמב"ם שם פ"א ה"ז: כיון שנמשח דוד

זכה בכתר מלכות והרי המלכות כו'. שם ה"ט.

(43) ש"ב ז, א. הובא ברמב"ם ריש ה' מלכים

ה"ב.

(44) דה"א כח"ט.

(45) שם כב, א. הביאו הרמב"ם ריש ה' ביהמ"ח

ה"ג. וראה סוטה ט, סע"א. וראה סמ"ג מ"ע קסג: זמן

מצוה זו של בנין ביהמ"ח לא הגיעה עד ימי דוד.

וראה בארוכה לקו"ש חט"ז ע' 301 ואילך.

(45*) להעיר דבהכרחות לפרקים יא ויב דהל'

מלכים בדפוס וינציאה רפ"ד. שי — „הלכות מלכים

ומלחמות ומלך המשיח“.

אז ער וועט קומען בכדי צו אויסלייזן די אידן פון גלות, נאך, מאמין בו" אז ער איז מחזיר, מלכות דוד ליושנה . . וחוזרין כל המשפטים⁵⁰].

י"ד. אויף דעם ברענגט דער רמב"ם די ראי', פון וואנעט ווייס מען אז משיח וועט קומען און בריינגען לשלימות התורה, להחזיר מלכות דוד ליושנה כו' וחוזרין כל המשפטים⁵¹ — „שהרי התורה העידה עליה". וואס אין די ראיות זיינען דא צוויי פרטים: שנאמר ושב היא . . . וקבצך גו' — פון דעם ווייס מען אז עס וועט זיין קבוץ נדחי ישראל, וואס דאס איז דער מצב וואס גיט די מעגלעכקייט אז עס זאל זיין „מלכות דוד . . כל המשפטים⁵²", דער קיום פון הלכות ומצות התורה וואס איז בטל געווארן דורך גלות ישראל.

„אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל (באחרונה)": פון דעם ווייס מען אז דאס וואס וועט זיין ע"י משיח, און ענינו של משיח, איז „להחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה" — ער איז דער „משיח האחרון" פון דעם הרא-

ד. ה. די אלע ענינים וואס האבן גע-פעלט אין קיום תומצ' מצד דעם וואס עס האט געפעלט אין שלימות כל ישראל וביהמיק — וואס דאס איז כללות ענין הגלות — ווערט נשלם דורך משיח. און אין דעם באשטייט וואס משיח איז מחזיר „מלכות דוד ליושנה כו' וחוזרין כל המשפטים" — ער ברענגט צוריק די שלימות הלכות ומצות התורה.

[ו"ל אז ס'איז אויך א נפק"מ להלכה כפועל, לגבי דער אמונה בו (און אין וואס עס דארף זיין דער מחכה לביאתו): וויבאלד אז דאס איז דער גדר פון משיח, דארף די אמונה זיין ניט בלויז

ויבולת' הם תוצאה מב' הענינים שכ' לפנינו: ובונה הקדוש (ובמילא, מקריבין קרבנות) ומקבץ נדחי ישראל (ובמילא, עושי' שמיטין ויבולות כו'). ואולי משיח, חוזרים כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם הוא מענין הא' שכתב „להחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה".

אבל צ"ע השייכות, שהרי לכאורה הכוונה בכל המשפטים היינו התלוים בסנהדרין — ד' מיתות ועוד (ראה סנהדרין נא, ב. ובפרשי' שם ד"ה הלכתא) שחוזרין בביאת המשיח (ישעי' א, כו). אבל ראה רדב"ז הל' סנהדרין פ"ד הי"ב „שהוא (משיח) יסמוך ב"ד הגדול... ולהעיר מרמב"ם שם פ"ב ה"ה „מלכי בית דוד כו' יושבין ודנים הם את העם. ולהעיר מקריט ספר הל' מלכים שם „ומחזיר כל המשפטים כמו שהיו קודם". וראה לשון הרמב"ם ספ"ד שם: שאין ממליכין מלך תחילה אלא לעשות משפט כו' שנאמר ושפטנו מלכנו כו'. ואכ"מ.

(50) ועפ"י יומתק משיח הרמב"ם בפי"מ ס' חלק בסוף עיקר הי"ב „ומכלל יסוד זה (דביאת המשיח) שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומורע שלמה בלבד וכל החולק על המשפחה הזאת כבר בשם השי' ובדברי נביאיו, ובראש אמנה (ל"א אברבנאל) ס"א (שהעתיק הי"ג עיקרים מ.העתקת הר' שמואל תיכון . . . ראי שנסמך עלי' כו' כלשון שם רפ"א) הלשון „וכל החולק על מלכות זאת המשפחה".

(51) ראה שרית חיים שאל ח"א ס' צו: פירוש שיהי' מלך על כל ישראל ויהודה כמו שאמר הכתוב ומלך אחד יהי' לכולם . . . וכל כלל הרמב"ם באומרו מלכות בית דוד ליושנה.

(*) להעיר שבא' מכת"י (אוקספורד 591) שהובא ברמב"ם הנ"ל (הערה 3) „מקודם שהיו מקריבין". ולפי' הרי זה פירוש לחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם (שהוא בזה ש)מקריבין קרבנות ועושין שמיטין כו', ולא ענין בפ"ע. ואולי כ"ה הפירוש גם לפי הגירסא שבדפוסים ורוב הכת"י „מקריבין קרבנות (בלי וא"ו). ובב' כת"י (ברמב"ם הנ"ל שם) „ומקריבין (בוא"ו). וכ"ה בקריט 199 שם.

(**) וראה לקושי' ח"ט ע' 105 הערה 74, וש"נ.

שונה — „משיח הראשון שהוא דוד“⁵².

און „ושם הוא אומר“ אז די אלע פרטים וואס זיינען געווען „במשיח הראשון — דוד“ וועלן זיין אויך בא „משיח האחרון“ זה מלך המשיח. אגב הייבנדיק פון תחלת התגלותו וממשלתו ביז צו דער שלמות, ומחץ פאחי מואב“ וואס דוגמתו במשיח „וקרקר כל בני שת“, און „והי' אדום ירשה זה דוד“, „והי' ירשה שעיר אויביו זה המלך המשיח“.

משיח וועט ברענגען צו שלימות התורה, ווארום דורך דעם וואס מ'ווערט פטור פון שעבוד מלכיות ואדרכה, משיח איז אויף זיי שלט, וועט קענען זיין „לעסוק בתורה ובמצות כהוגן“⁵³, „יהיו פנויין בתורה וחכמתה ולא יהי' להם נוגש ומבטל“⁵⁴ (ווי דער רמב"ם⁵⁵ איז מאריך בזה)⁵⁶.

(52) ולהעיר מנהדרין (צח, סע"ב): עתיד הקביה להעמיד להם דוד אחר כי כגון קיסר ופלגיי קיסר. וראה זח"א פ"ב, ב' ז"ח גג, א. וראה שפ"ע עה"ת ויחי מט, ט.

(53) רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב.

(54) הל' מלכים פ"ב ה"ד.

(55) הל' תשובה והל' מלכים שם.

(56) שפ"ע מובן בפשטות מה שמגדרי ומצות המלך הוא שנלחם מלחמות ה' (כברמב"ם שם פ"א ה"ח. ספ"ד. ולהעיר שההלכות נקראו „הל' מלכים ומלחמותיהם“), וגם זה שאין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה... זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם (שם רפ"ה), שענינים אלו דוקא מונעים את ישראל מקיום התומצ' משאיכ' מלחמת הירשות.

(*) כ"ה בגמ' וע"י. ובערוך (ערך קסר): ופלגו.

(*) ראה לעיל הערה 38. ולהעיר שגם להפוסים ובחיי שבכ"י בהכרחת. ומלחמות' (לעיל הערה 38), הרי בהקדמתו בסופה לפני שמפרט פרטי ההלכות בכל הדפוסים ובחיי. ודין המלך ומלחמותיו (כנ"ל הערה 39). או ומלחמותיה; ומלחמתו — ראה רמב"ם הנ"ל הערה 38.

יא. עפ"ז איז מובן וואס דער רמב"ם איז מקדים „וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו. שהרי התורה העידה עליו כו“ (און אויף דעם ברענגט ער דעם פסוק „ושב ה'א גו“ און דערנאך „אף בפרשת בלעם“):

דלכאורה וואס איז נוגע כ"כ אין רמב"ם בשייכות צו הל' משיח אז „לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו“⁵⁷ (דער ענין האט לכאורה א שייכות אין הל' תשובה⁵⁸ וואו ער רעדט די גדרים פון כופר וכו')⁵⁹?

נאר דערמיט איז דער רמב"ם מדגיש, אז דער ענין פון מלך המשיח, וואס ער וועט ברענגען די שלימות אין הלכות ומצות התורה („ולהחזיר מלכות דוד ליושנה כו' וחוזרין כל המשפטים“) איז ניט נאך א זאך וואס איז נתגלה גע- ווארן ע"י הנביאים, נאר דאס איז אן

(57) בפשטות י"ל שהרמב"ם בא להדגיש תוקף האמונה וגדרה, וג"ז הוא הלכה, שהאמונה בביאת המשיח צ"ל בודאות והתאמתות כזה (לא כהתאמתות שמצד שאר הנביאים בלבד אלא התאמתות שמצד תורה ומשה רבינו (שהרי התורה העידה עליו), ועפ"מ שבה' יסודי התורה פ"ח.

ועפ"ז מובן גם מה שהוסיף „ובמשה רבינו, כי נבואת משה נתאמתה „במעמד הר סיני (ע"י) שענינו ראו כי ואזינו שמעו“, והתאמתות כנבואת משה רבינו מביאה „נאמנות שהיא עומדת לעולם בתורה — ראה בארוכה לקו"ש ח"ט ע' 184 ואילך. ועפ"ז יומתק גם משיב בשלילה „לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר“, ולא כהלשון בקרית ספר לרמב"ם שם „כופר בתורה ובמשה רבינו ובשאר הנביאים“, כי גם זה הוא הלכה — בגדר אמונה בביאת המשיח. ולהעיר מלשוננו בסוף ה"ב שחזר ומוסיף. אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך לראי' שכל הספרים מלאים בדבר זה“.

(58) ובפיה"מ פ' חלק.

(59) פ"ג ה"ח.

איז די בחינה אויף אמיתות⁶² און איז מסיים „ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חוקי ומשפטי לעולם ולעולמי עולמים“:

וויבאלד שהנ"ל גדרו וענינו של משיח — שלימות פון קיום הלכות ומצות התורה — איז אויב ס'איז עולה על הדעת „שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם“ צו פועלן אַ שינוי אין וועלט, איז דאָס בסתירה צו דעם וואָס „התורה הזאת חוקי ומשפטי לעולם“⁶³

און וויבאלד אַ גדרו וענינו פון משיח'ן איז ניט אותות ומופתים וחדוש

ענין פון תורה ומשה רבינו גופא, תורה גופא זאָגט און איז מבטיח אַז עס וועט קומען משיח און דאָן וועט זיין שלימות התורה⁶⁰.

און דעריבער פירט ער אויס „ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים“, אַז אַלע ענינים שנאמרו על ידי כל הנביאים וועגן משיח'ן איז אַן ענין אין תורה גופא אין שלימות קיום התורה והמצות.

יב. און דאָס איז אויך דער טעם וואָס די ראי' פון ערי מקלט האָט דער רמב"ם געשטעלט אַלס אַ הלכה בפ"ע, וואָרום פון דעם ברענגט דער רמב"ם ניט נאָר אַ ראי' אַז ס'איז מפורש בתורה אַז ס'וועט זיין דורך מלך המשיח דער זמן פון שלימות אין קיום התומ"צ, נאָר אַז מ'גע- פינט „בערי מקלט“ אַז ס'וועט צוקומען אין דער מצוה גופא, „ויספת לך עוד שלש ערים גו'“, ולא צוה הקב"ה לתוהו“.

ד.ה. אַז תורה גופא זאָגט אַז ס'דאַרף ערשט קומען אַ זמן ווען עס וועט זיין די מצות התורה כדבעי.

יג. ע"פ כל הנ"ל איז מובן וואָס דער רמב"ם זאָגט (אין הלכה ג) — „ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים וכיוצא בדברים אלו, אין הדבר כך“ (וואָס דערמיט איז ער שולל צוויי ענינים: ניט דאָס איז פון עניני משיח „לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם“⁶¹, און ניט דאָס

62) כדמשמע לכאורה מהרא"י מבן כוויבא. וראה מאמר תחיית המתים רפ"ז.

בארוכה ביאור הלכה זו ברמב"ם והשגת הראב"ד בזה — ראה לקר"ש חכ"ז ע' 191 ואילך.

63) ע"פ כהנ"ל יש לבאר מה שהרמב"ם מנה ביאת המשיח לא' מהעיקרים (ראה ראש אמנה פ"ג הספק החמישי. שרית חת"ס שם), שהוא לא רק, לפי שביאת המשיח באה מפורשת בתורה בנביאים ובכתובים כ' לכן הכופר בביאתו הרי הוא כאלו כופר בתורה ובנביאים ובכתובים כ"י (ראש אמנה פ"ד, והטענה השלישית. וראה שרית חת"ס שם), כ"א לפי שזה נוגע לשלימות גדר התורה, שא' מגדרה' הוא שיהי' זמן שהתורה וקיומה יהיו בשלימות.

בסגנון אחר: נצחיות ושלימות התורה, זה ש.התורה הזאת חוקי ומשפטי לעולם ולעולמי עולמים (להיותה רצונו העצמי של הקב"ה — ראה בארוכה לקר"ש ח"ט ע' 182-3 ובהערות שם) הוא לא רק בענין ציווי הבורא, כ"א גם בלימודה וקיומה בפועל, וזה יהי' בביאת מלך המשיח.

ועפ"ז או"י י"ל שזהו גם הטעם, שלא נמנה אמונה בביאת המשיח במנין המצות (ראה ראש אמנה שם פ"ה הספק הג'). וע"ד (ויתירה מזו) זה שציוויים כוללים אינם נמנים במנין המצות (סהמ"צ שורש ד). ולהעיר מלשון הרמב"ם ה' מלכים שם, וכל מי שאינו מאמין בו כ"י, ולא כתב שצריך להאמין בו, כמ"ש בפיה"מ שם (וראה ראש אמנה ספ"ט).

60) ראה לקמן הערה 63.

61) כדמשמע לכאורה מפשטות לשונו. אבל ראה הערה הבאה.

דוקא „הרי זה משיח בודאי“. וואָרומ דעמאָלט „חזרין כל המשפּטים . . ככל מצותה האמורה בתורה“ — די שלימות אין הלכות וקיום המצות בפועל⁶⁶.

יד. ויש להוסיף בזה, אַז די ראיות וואָס דער רמב"ם ברענגט פריער זיינען ניט נאָר אויף כללות הדברים בתחילת הפרק, אַז „המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה . . ככל מצותה האמורה בתורה, נאָר אויך אויף די פרטים פון הלכה ד'⁶⁷;

און דעריבער ברענגט דער רמב"ם אויך אין דער רא"י פון פרשת בלעם,

66 עפ"י מובן בפשטות מה שלא הביא הרמב"ם (גם) בתחילת הפרק שמשיח ילחום מלחמות ה' — כי שם מבאר הגדר והמכוון שלו (להחזיר מלכות דוד ליושנה כו') — לאחר שכבר הביא לשלימות התורה, כשהוא „משיח בודאי“, משא"כ קודם הנחזון במלחמות ה'.

עפ"י אולי יש להוסיף (בפנימיות הענינים עכ"פ), שזה שהביא הרמב"ם שני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד כו' ובמשיח האחרון כו' — כי דוגמתו נמצא במשיח עצמו, ב' תקופות ודרגות לאחרי ביאת המשיח: לפני שיבנה ביהמ"ק — שאז הוא עדיין „בחזקת משיח“, כדוגמת דוד שלא בנה המקדש, וענינו ילחם מלחמות (ראה דה"א כב, ח) והכין הכל לבנין ביהמ"ק מיד ה' עלי השכיל (שם כח, יט); כשהוא משיח ודאי ש.בנה מקדש במקומו. וראה בארוכה מכתב כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע (אגרות קודש שלו ח"א ע' ש"ב) בביתאיר לשון רז"ל „בן דוד בא' או „דוד בא' (ע"פ הכ"ח אורח סק"ח) דיש ב' מדרגות במשיח: ביאתו לפני בנין ביהמ"ק וירושלים (שאו הוא בחזקת משיח) ואחר שיבנה משיח את ביהמ"ק וירושלים דאז, כיון שנבנית ירושלים — בא דוד“ (מגילה יז, ב) — (משיח בודאי).

ולהעיר משינוי הגירסא ברמב"ם (כנ"ל סעיף ט והערה 46) „להחזיר מלכות דוד“ או „בית דוד“. ואכ"מ.

67 ועד"ז בנוגע להשלימה (והפרט) שבהלכה ג' שמוכח הוא מהרא"י שהביא בזהלכ ב' שהיא הקדמה להלכה ג' — ראה לקו"ש חכ"ד ע' 109 ואילך.

דברים בעולם, איז מובן אויך אַז ניט דאָס איז די בחינה אויף אמיתות.

פונקט ווי אַ נביא, וואָס די בחינה אויף אמיתות „האות שלו, שיאמר דברים העתידיים להיות בעולם ויאמנו דבריו שנאמר וכי תאמר בלבבך איכה נדע הדבר וגו'“ (כנ"ל סוס"ו), ד.ה. די בחינה אויף אמיתות איז דערמיט וואָס עס איז ענינו — „נביא“, ער זאָגט דברי עתידות⁶⁸;

עד"ז איז מובן בנוגע משיחין, כאָטש אַז ער וועט אויך זיין אַ נביא גדול, און גרעסער מכל הנביאים (קרוב למשה רבינו), איז אָבער גדרו וענינו — „מלך המשיח“ כנ"ל, ובמילא איז מובן (הלכה ד) אַז די בחינה און דער סימן אויף אמיתות איז אויב ענינו בעצמו איז תורה וקיומה — „ואם“ יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות . . כפי תורה שבכתב ושבעל פה“ און ער פועלט די שלימות פון קיום המצות באַ אידן — „ויכוף כל ישראל לידך בה ולחזק בדקה וילחום מלחמות ה' כו'“ (וואָס ילחום מלחמות ה' איז אויך אַ פרט אין דעם ברענגען צו שלימות קיום התורה כנ"ל, אראָפּנעמען דעם „נוגש ומבטל“ מצד די אומות).

דאָס ברענגט אָבער נאָר צו וויסן אַז „הרי זה בחזקת שהוא משיח“, בשעת ער דערפירט אָבער צו דער שלימות פון קיום התומצ' בפועל, „אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל“ דעמאָלט

64 ראה רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ה ה"ג: הא למדת שאין הנביא עומד לנו כו'. וראה שם ספ"ז פ"ט ה"ב. 65 ועפ"י מובן ומודגש ביותר ההמשך להלכה שלפניו, שלכן מתחיל הרמב"ם „ואם“ — בוא"ז. וראה קריט ספר שם „אין מלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים אלא כשעומד מלך כו'“.

כוכבים כפשוטם, „כל הכוכבים והגל-גלים כולן בעלי נפש ודעה והשכל הם כו' ודעת הכוכבים כו' וגדולה מדעת כו' א"ל. (ב) „מיעקב" — וואס ווייזט אויף אידן נישט ווי זיי זיינען בתכלית המעלה.

אבער בנוגע צו משיח'ן זאגט ער (א) „וקם שבט", וואס פירושו כפשוטו איז „מלך רודה ומושל"⁷⁰, וואס דאס איז בגלוי בא משיח'ן, „ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה" (ב) „מישראל" — שם המעלה פון אידן⁷¹.

(ג) וילחם מלחמות ה' . . אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו" — שטייט אין פסוק „ומחץ פאתי מואב זה דוד וכן הוא אומר ויך את מואב וימדדם בחבל וקרקר כל בני שת זה המלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים".

[וואס אויך אין דעם איז מודגש די מעלה פון מלך המשיח: בא דוד איז נאָר (א) „מחץ", (ב) „פאתי מואב". און בא משיח'ן: (א) „וקרקר", (ב) „כל בני שת", די שליטה⁷² אויף אַלע אומות⁷³.

אָדער ווי דער לשון אין נביאים: בא דוד'ן (א) „ויך" (ב) „את מואב"; און בא משיח'ן (א) „ומשלנו" (ב) „מים עד ים".

(70) פרשי עהית.

(71) והמעלה דמשיח מודגשת גם בענין הא', המדבר דוד ומשיח עצמם: בדוד אומר „ולא עתה", אבל אראנו בזמן קרוב; ובמשיח — „ולא קרוב", לפי שזה ענין ומדריגה נעלית שבאה רק לאחר אריכות זמן שנתרבו מעשינו ועבודתנו בכדי להגיע לבחי' זו.

(72) כבתיא שם. וכן הוא לכאורה לפי הרמב"ם שהרי הביא, ומשלנו מים גו'. ובראב"ע: הורס. וראה שם דיה בני שת. ועד' ברלב"ג ורד"ק. וראה תיב"ע ות"י. לקריש שם. ואכ"מ.

(73) ראה במקומות שבהערה הקודמת.

וואס נבא בשני המשיחים . . דוד ומשיח, די פיר פרטים און ענינים (אין התגלות) פון משיח'ן ווי עס שטייט מפורש — „ושם נבא" — אַז דאס איז דער המשך „להחזיר מלכות דוד ליושנה".

בכללות טיילט זיך דאס אין דריי חלקות: (א) דוד ומשיח עצמם, (ב) זייער פעולה און מלכות אויף אידן, (ג) זייער פעולה און מלוכה אויף אומות העולם (אויף דער וועלט בכלל). און אין דעם דריטן ענין גופא זיינען דא צוויי זמנים וענינים, כדלקמן.

טו. ענינם בעצמם — „יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבועל פה".

און דאס איז מפורש בתורה „אראנו (זען אים) ולא עתה זה דוד אשורנו (זען אים) ולא קרוב זה מלך המשיח" — די נבואה אויף דוד ומשיח עצמם.

(ב) „ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה" — זייער פעולה און מלכות אויף אידן, וואס דאס איז מפורש אין המשך הכתוב „דרך כוכב מיעקב זה דוד וקם שבט מישראל זה המלך המשיח" — וואס דאס ווייזט אויף דער שייכות צו אידן „כוכב מיעקב . . שבט מישראל".

[און אין דעם זאגט מען אויך די שלימות (און יתרון) פון מלך המשיח, משיח אחרון לגבי משיח הראשון:

אויף דוד'ן ווערט געזאגט דער לשון (א) „כוכב" וואס ווייזט אויף אַזאָ וואס איז מרומם ומנושא פון אַנדערע בנ"א⁷⁴ [ווי ס'איז מובן פון רמב"ם⁷⁵ בנוגע

(68) ראה רד"ק עה"פ. וראה רלב"ג ורמב"ן לפירושם שקאי על משיח. וראה לקריש ח"ג ע' 88 ואילך.

(69) הלי יסוהית פ"ג הי"ט.

מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וואס סיומו איז „והיתה“⁷⁴ לה המלוכה]

טז. דער אויפטו אין דעם פערטן ענין לגבי דעם דריטן ענין „ילחם מלחמות ה'“ און נצחון האומות — „ומשלו מים עד ים“, איז מובן פון די לשונות גופא „ומשלו“. „ירשה“, „וילחם“. „ויתקן את העולם“, ובדוגמת דער חידוש פון ירושה אויף כיבוש (און ווי מען געפינט בנוגע א"י די ביידע ענינים אז זיי האבן דאס גענומען ע"י כיבוש און אויך געהאט בירושה)⁷⁵:

דער ענין פון מלחמה און נצחון — כיבוש מלחמה, איז באופן פון „קרקר“, „ומשלו“ — שליטה, היפך דער מציאות ורצון פון דעם וואס מען איז כובש:

משא"כ דער ענין הירושה „והי' ירשה שער“, איז אדרבה, מען נעמט איבער א נאענטע אייגענע זאך, ניט אז מען איז כובש ושולט אויף א צווייטן.

ועד"ז איז מובן דער חידוש פון „ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד“, אויף „וילחם מלחמות ה'“. „ונצח כל האומות שסביביו“, אז זיי גופא אנער-קענען דעם אמת פון מלכותו פון מלך המשיח [און ווי ס'איז מרומז ומפורש אין סיום ההלכה (וואס איז נשמת געווארן ע"י הצענוער), וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח וירום ו(י)נשא מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבר-תיהם ושנביאייהם ואבותיהם הטעום]. עס ווערט ביי זיי „לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד“⁷⁶.

ד) „ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד“ — שטייט אין פסוק „והי' אדום ירשה זה דוד שנאמר ותהי אדום לדוד לעבדים וגו'. והי' ירשה שער אויביו זה המלך המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו'“⁷⁴.

[וואס אויך דא איז מובן די מעלה פון משיחין: בנוגע לדוד זאגט מען „והי' אדום ירשה“, וואס דאס דריקט זיך אויס אין דעם וואס „ותהי אדום לדוד לעב-דים“, און בנוגע משיחין — „והי' ירשה שער אויביו“, ניט נאר די אנשי העיר, און ווי ער זאגט אין פסוק „ועלו

(74) וייל דשייך גם ל„ובנה מקדש במקומו“ שהרי „נחלה זו ירושלים“ (מגילה י, א. וראה נחלים קיב, ב. קט, א) שענינה ירושה וקביעות שאין אחריה היתר (הפסק). וראה רמב"ם הל' ביהביח פ"א ה"ג. לקו"ש חט"ז ע' 465 ואילך.

ומה שלא נרמז בפסוק בפ"ע — כי זה נכלל (ביחד עם „וקבץ נדחי ישראל“) בממשלתו על ישראל — רקם שבת מישאל“.

ואולי י"ל (ע"ד הרמז ע"פ) שלכן כתב הרמב"ם בפרישת בלעם, להסביר ולהדגיש מה שערך נבואתו ה' ע"ד מפלת האומות ושליטת דוד ומלך המשיח עליהם, שהוא ע"ד מיני' ובי' אבא נזיל ב' נרגא, שהנביא של אוה"ע (שהוא בדוגמת משה — ספרי ברכה לד, יוד. ועוד) מנבא על מפלתם של אוה"ע ושליטת ישראל עליהם. וע"ד מרזיל בנוגע לעובדי' (סנה' לט, ב) (ועלו מושיעים בהר ציון וגו') (שהנביא הרמב"ם בסוף ההלכה כאן) הוא סיום נבואת עובדי'. ושם גם בענין דוד — „ויד את מואב“, שהביא הרמב"ם כאן).

(*) בדרגת נבואת בלעם — ראה מו"נ ח"ב פמ"ה. שהי' במדריגת רוח"ק (ולא נבואה) כדוד ושלמה. וראה פ"י קרשקש ואברנאל שם. ובצפעי"נ עה"ת פרישתו (כב, לה) דאח"כ עלה בגדר נביא כו ואח"כ רצה שיהי' כמשה רבינו. ומשמע קצת שם, שזה שייך לנבואה זו האחרונה. עיי"ש.

⁷⁴) ראה לעיל הערה 12.

⁷⁵) להעיר מלקו"ש חט"ז ע' 106.

⁷⁶) ושייכות ענין זה למלך המשיח מובן ממש (שם פ"ח ה"י) „צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוך

און דורך דער אמונה שלימה בביאת
המשיח, ווי ס'איז עפ"י תורה און „מחכה
לביאתו“, אחכה לו בכל יום שיבוא (וואס
י"ל אז אין דעם איז אויך נכלל דער

לימוד אין הלכות משיח), וועט דאס
גופא"י מקרב און ממהר זיין ביאתו אין
אן אופן פון אחישנה ובקרוב ממש.

(משיחות י"ב תמוז, מוצש"ק
פ' בלק ופ' פנחס תשל"ח)

את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח.
וראה שם ספ"ד „למלאות העולם צדק“. ואולי י"ל
שהם („לכוף“, ו„למלאות כו'“) ב' ענינים, כהחילוק
בין ענין הג' וענין הד' שבפנים.

וראה לקו"ש חכ"ג ע' 174 ואילך.

(77) ראה שיחת אחש"פ תרצ"ט.

בלק ג

געווען צוזאמען מיט אלע אידן, און דערפאר איז זי אויך דערנאך מותרת צו משה'ן.

איז ניט מובן: זמרי איז דאך געווען „נשיא בית אב לשמעוני“, היינט וואס איז מלכתחילה געווען זיין טענה „ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך“ — צי דען האט ער ניט געוואוסט דעם חילוק הכי פשוט צווישן נשואין פון פאר מ'ת און נאך מ'ת ?!

ולאידך גיסא: אויב אפילו מ'זאל געפינען עפעס א הסברה (לכה"פ אלס א קס'ד) פארוואס דער חילוק הנ"ל איז ניט קיין טעם מספיק צו מתיר מאכן „בת יתרו“ צו משה — איז נאך אלס שווער, פארוואס מ'געפינט ניט אין גמרא אז משה (אדער אימצער אנדערש) זאל ענטפערן אויף דער טענה פון זמרי

א. בשייכות צום סיפור אינעם סיום פון אונוער סדרה¹ — „והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה גו“ — דערציילן חז"ל², אז זמרי בן סלוא האט די „מדינית“ (כזבי בת צור) געבראכט פאר משה רבינו און גע'טענה'ט: „זו אסורה או מותרת, ואם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה לך. נתעלמה ממנו (פון משה) הלכה“, ביז אז פינחס „ראה מעשה ונזכר הלכה כר' הבוהל את כותית³ קנאין פוגעין בו“.

פארוואס איז טאקע „בת יתרו“ געווען מותרת צו משה רבינו ? — איז רש"י⁴ מסביר: „משה קודם מתן תורה נשא וכשניתנה תורה כולו בני נח היו ונכנסו לכלל מצות והיא עמהם כו“. ד.ה. משה נשא צפורה ווייל דעמאלט (פאר מתן תורה) זיינען אלע (אויך די בניי) געווען אין גדר פון בני נח: און דערנאך (ביי מ'ת) האט זיך אויך צפורה מגייר⁵

ונתחדשה הלכה ועוד יאמר אני גיירתי". יעב"ץ סנהדרין שם: „ולא שייכא גירות כלל אלא שנתנה תורה“. גם מלשון רש"י „נכנסו לכלל מצות והיא עמהם וגרים רבים של ערב רב“ שממע קצת שאיז ענין הגירות כבערב רב (וואו צפעי' דלקמן הערה 20). ועפ"ז אין מקום לקושיא דלקמן בפנים סעיף ב'. אבל נוסף ע"ז גבם בנוגע לבני ישראל מפורז שנתגיירו (עיין יבמות מו, א ואילך. כריתות ט, רע"א) — הרי מכיון שהיא „בת יתרו“ (ולא מבני אברהם יצחק כו') ועוד ועיקר — לא הייתה במצרים ששם היתה תחלת הגירות (יבמות וכריתות שם) בודאי הי' ציל אצלה גירות. ועד"ז בנוגע לבניי — שמילתם הייתה אך בתור מצוה שנצטווה אברהם, משא"כ במצרים שיל ש"ה גם התחלת הגירות — עיין יבמות וכריתות שם. ובגליוני הש"ס שם: דבריו (דהרמ"ה) צע"ג דהא פשיטא דנתגיירה כו'.

6) פינחס כה, יד. ובסנהדרין שם (ועד"ז בפרש"י עה"ת כה, ו (ודלא כפרש"י בפנחס)): נשיא שבט הוא. ולהעיר מדרו"ל (סנה' שם, ב) שזהו שלומיאל בן צורישדי.

(1) כה, ו.

(2) סנהדרין פב, א. תנחומא פרשתנו כ"כא. במדבר פ"ב, כד"כה. תיביע ופרש"י עה"פ.

(3) בפרשתנו מדובר ע"ד מדינית, במשנה (סנה' שם) ה'ל' ארמית — ואולי ש כאן שנינים ע"י מבקר המלכות. וראה רמב"ם ה'ל' איס'ב רפ"ב ב' גירסות. ובפרש"י סנה' פא, ב: ארמית בת עובד כוכבים.

(4) סנהדרין פב, א ד"ה בת יתרו.

ביד רמ"ה סנהדרין שם: „ניתנה תורה ונתחדשה הלכה ולא אסרה תורה אלא מכאן ואילך אבל מי שהי' נשוי ועומד קודם מ'ת לא נאסרה עליו. אבל ברבותינו בעה"ת (בהעלותך יא, כז): כשנתנה תורה כח פרשו כולם כו'. וראה גליוני הש"ס (להר"י ענגל) סנהדרין שם שקיט' בדבריו. תו"ש לשמות ב, כא אות קע. וראה הערה הבאה.

(5) ביד רמ"ה שם שמע דס"ל דמותרת גם בלי גיור דניתנה תורה ונתחדשה הלכה. וראה ג"כ: ילקוט ראובני ר"פ פינחס: „ויאמר לו ניתנה תורה